

УДК 82.091: 821.161.2/.161.1 «19»

Коротєєва В. В.,

*аспірантка загальноуніверситетської кафедри
світової літератури та культури імені проф. О.Мішукова*

Херсонського державного університету

МІФОЛОГЕМА ДОЛІ У ЛІРИЦІ АРСЕНІЯ ТАРКОВСЬКОГО ТА ВАСИЛЯ СТУСА

В останні десятиліття спостерігається посилення інтересу дослідників до вивчення особливостей як окремих елементів, міфологем, так і в цілому міфопоетичної картини світу в ліриці окремих персоналій української та зарубіжної літератур. Декодування міфопоетичних структур дає ключ до розуміння авторського міфомислення, дозволяє окреслити специфічні риси створюваної митцем концепції буття, втіленої у його поетичному доробку. Літературознавче осмислення особливостей міфопоетики та можливостей структурування художнього простору за міфологічними принципами у компаративному аспекті сприяє визначенню ролі та місця лірики Арсенія Тарковського та Василя Стуса у масштабі не лише національного, а й загальноєвропейського історико-літературного контексту.

Поетична спадщина обох поетів неодноразово ставала предметом літературознавчих досліджень. Глибоко осмислено доробок А. Тарковського такими науковцями, як О. Боковелі, Т. Івлевою, С. Кековою, С. Мансковим, Л. Мірошник, О. Столяровою, Т. Сухановою та ін. Вагомий внесок у дослідження творчості В. Стуса зробили А. Бондаренко, І. Дзюба, М. Коцюбинська, М. Павлишин, Є. Сверстюк, Ю. Шевельов та ін. Однак спроба компаративного аналізу здійснюється вперше.

Мета нашої статті – порівняти специфіку художньої реалізації міфологеми долі у ліриці Арсенія Тарковського та Василя Стуса.

Творчість як Арсенія Тарковського, так і Василя Стуса відзначається філософським заглибленням в онтологічні категорії у пошуку відповідей. Одна з важливих онтологічних універсалій, що є значною для обох митців, –

це філософсько-міфологічне поняття долі. В енциклопедії «Міфи народів світу» вказується, що в міфології різних народів доля – це «поняття про незбагненну силу, дією якої обумовлені як окремі події, так і все життя людини (і, в більш широкому сенсі, – соціального колективу) [3, с.471]. Наголошується також на тому, що віра в долю була продиктована об'єктивною несвободою індивіда від колективу та природи, неможливістю на ранніх етапах родових відносин відокремлення буття індивідуальної сутності людини від буття колективного (родового). Уявлення про долю тісно переплетені з фундаментальними опозиціями міфологічної свідомості «життя»/«смерть» («народження»/«смерть») та «добро»/«зло» [3, с.472]. Подібне визначення подає і С. Аверинцев, на думку якого доля – це «поняття-міфологема, що виражає ідею детермінації як несвободи» [1, с.85].

У поетичному світі Арсенія Тарковського та Василя Стуса оригінальність художнього потрактування вірування у зумовленість подій трансформується у міфологему долі, що відзначається багатоаспектністю реалізації та модифікацій, укоріненістю у фольклорно-філософській та античній традиціях.

Вірування в долю виступає важливою аксіологічною константою міфопоетичної картини світу обох митців. Рецепція міфологеми долі розкривається різнопланово у ліричних текстах: вона може поставати доброю, злою чи байдужою, може корелювати з іншими міфологемами, наприклад, дороги чи хреста, розкриватися шляхом утворення бінарної опозиції «доля»/«недоля». Проте домінуючим є мотив гідного подолання життєвого шляху, мотив реалізації власної долі – долі поета, існування якого підкорене особливій меті. Дуже виразно звучить цей мотив в унісон із ідеєю зумовленості, обраності (вища сила наділяє ліричного героя саме такою нелегкою долею) у глибоко філософській поезії Василя Стуса «Терпи, терпи – терпець тебе шліфує»: *«Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався, / той, що обрав тебе – навіки вік./ Для нього змалку ти заповідався, / до нього сам Господь тебе прирік»* [6, с.55]. Додати штрихи до специфіки індивідуальної

рецепції та інтерпретації міфологеми долі дають змогу також особисті записи поета «Із таборового зошита»: *«Це вже доля, а долю не обирають. Отож її приймають, яка вона вже є. А коли не приймають, тоді вона силоміць обирає нас»* [9].

Доля ліричного героя в А. Тарковського та В. Стуса – це передусім доля Творця, а не звичайної людини. Тому цілком прийнятною та доречною можна вважати думку К.-Г. Юнга стосовно співвідношення у психології митця творчого (несвідомого) та нетворчого (свідомого): *«Якщо гору бере Творче, то гору бере Несвідоме як формуюча життя доленосна сила на противагу свідомій Волі, і Свідомість часто безпомічно споглядаючи події, підхоплюється навалом якогось підземного потоку. Зростаючий твір – це поетова доля, і він визначає його психологію»* [8, с.135]. Наприклад, у поезії В. Стуса *«Сховатися од долі – не судилось...»* ліричний герой, двійник поета, з екзистенційною стійкістю вітає тріумф фатуму як утвердження власної самототожності, нехай навіть через трагізм та втрати: *«Та відчайдушно пролягла дорога / несамовитих. Світ весь – на вітрах. / Ти подолала, доле, слава богу. / На хижім вітрі чезне й нищий страх»* [6, с.134].

Арсеній Тарковський не випадково називає долю поета високою, тому і ліричний герой у його творах схильний до саморефлексії: *«И кровь моя мутится в день рожденья,/ и тайная меня тревога мучит, – / Что сделал я с высокою судьбою,/ О боже мой, что сделал я с собою!»* [7,с.51]. Отже, доля для поета є водночас і невідворотним фатумом, і випробуванням, яке треба пройти, щоб відкрити своє справжнє внутрішнє «я»: *«А ты – как ряженный на святки – / Играешь в прятки сам с собой,/ с твоим искусством и судьбой»* [7,с.69] (поезія Арсенія Тарковського «Стань самим собой»). Характерним образ долі-іспиту є і для міфопоетичної картини світу Василя Стуса. Наприклад, у поезії «Ріка життя уже тече повз мене», ліричний герой якої на підсвідомому рівні відчуває екзистенційну відокремленість від світу (*«Окремо світ: синіє стьожка болю./ Окремо ти – зчорнілий, наче пень»* [6, с.331]). Невблаганний плин часу, візуалізований в образі нестримної водної

стихії, «шаленої течії», все ж не відлякує ліричного героя. Він готовий до іспитів долі, бо вірить у продовження своєї справи наступними поколіннями: *«Минають роки – їх не зупинити,/ і ти – сторч головою – мчиш услід,/ бо доля ще не закінчила спити./ Проте не згине твій козацький рід!»* [6, с.331].

Розкривається в ліриці Арсенія Тарковського і мотив пошуку долі, який пов'язується з осягненням ліричним героєм свого місця у світі. У вірші «Земное» поет протиставляє людську долю божественній, остання лякає ліричного героя, адже не є його призначенням: *«Когда б на роду мне написано было/ лежать в колыбели богов,/ меня бы небесная мамка вспоила/ святым молоком облаков,/ и стал бы я богом ручья или сада,/ стерег бы хлеба и гроба, –/ Но я человек, мне бессмертья не надо:/ страшна неземная судьба»* [7, с.99]. Своєрідне суголосся мотивів відзначається також у поезії «Земля», в якій акцентується взаємозв'язок долі окремої людини та долі всієї землі. Митець свідомо наголошує на людській природі ліричного героя, підкреслюючи його приналежність до «земного» полюсу (бінарна опозиція «земне»/«небесне»): *«За то, что на свете я жил неумело,/ За то, что не кривдой служил я тебе,/ За то, что имел небессмертное тело,/ Я дивной твоей сопричастен судьбе»* [7, с.134]. Розділення міфологеми долі на «людську» та «божественну» зустрічається у ліриці Арсенія Тарковського неодноразово. Протиставлення людської («земної») долі та долі божественної («небесної») знаходить також яскраве відображення й у першій поезії з циклу «Чистопольская тетрадь», написаного у воєнні роки. У поезії полюс «небесного» репрезентовано в образі янгола («соглядатая», «Божьего дива»), що літає над «смертним» містом під час авіаудару (полюс «земного»). За допомогою характерологічних епітетів («безумная», «красногривая») окреслюються основні риси долі людської, а завдяки використанню анафори, градації та трикратного заперечення підсилюється протиставлення її долі божественній: *«Не боится Божье диво/ Ни осады, ни пальбы,/ Ни безумной, красногривой/ Человеческой судьбы»* [7, с.104].

У ліриці обох поетів репрезентація долі не обмежується інтерпретацією

вірувань у вищу зумовленість існування окремого індивіда, доля також може бути загальнонародною. Зокрема, у В. Стуса така специфіка потрактування образу долі характерна загалом для поезій з потужним звучанням патріотичних та філософських мотивів. Наприклад, у вірші «Ця світлота – до різі ув очах...» образ рідної землі накладається на міфологему долі, поглиблюючи її семантику та надаючи нової, індивідуально-авторського осмислення: *«Гуртуймося. Даремне віщунів / шукати, мов чотири вітри в полі. / Бо навіть доля в сповиточку-льолі / нам не розкаже, де наш люд зблудив»* [6, с.273].

Мотив співвіднесеності долі індивідуальної та колективної (зокрема, долі воєнного покоління) в А. Тарковського лунає в емоційно-напруженій поезії «Памяти друзей», ліричний герой якої переживає гіркоту втрати та гнітючу самотність. У рядках поезії спостерігається кореляція понять «судьба» та «доля», де перше використовується на позначення долі колективної, а друге – індивідуальної: *«(...) Одним огнем/ Нам опалило щеки. Мы делили/ Одну судьбу. Они достойней были/ И умерли, а я еще живу. Но я не стану их благодарить/ За дивный дар, мне выпавший на долю»* [7, с.360].

Функціонально міфологема долі у ліриці Василя Стуса та Арсенія Тарковського постає явищем амбівалентним. Вона може бути доброю (іпостась долі-провідниці), лихою (іпостась недолі характерна для міфології слов'янських народів) та нейтральною, байдужою, але невідворотною (доля-фатум). Ілюстрацією першої іпостасі є образ долі в поезії Василя Стуса «Був віщий сон: немов на катафалку...», в якій ліричний герой звертається до власної долі з проханням вказати йому шлях: *«...Доле, / провадь мене і пізнавай дорогу, / бо висить понад світом синій чад»* [5, с.264]. Подібною роллю наділяє долю і Арсеній Тарковський у вірші «Поет», вказуючи на те, що його поезія – це відображення життя, творіння самої долі: *«В сотый раз за книгу эту/ В одиночестве берусь./ Там в стихах пейзажей мало,/ Только бестолочь вокзала/ И театра кутерьма,/ Только люди как попало,/ Рынок, очередь, тюрьма./ Жизнь, должно быть, наболтала,/ Наплела судьба сама»*

[7, с. 199]. Важливим у цій поезії є також алюзійне відсилання до античного коріння вірувань – міфологічних образів Мойр (за давньоримською міфологією – Парок) – божеств, що плели та переривали нитку життя людини. У контексті аналізованої поезії спостерігається зближення міфологеми долі з образом музи, яка опікується творчістю. Поет тут лише медіатор між вищою силою (долею) та мистецтвом (поезією). У ліриці В. Стуса образ парки Нони як утілення невідворотного фатуму з'являється в поезії «Наслання – от і вже!..». Досягти ефекту нагнітання емоційної напруги та посилення відчуття безвиході авторові дають змогу синтаксичні повтори, образ божества долі наділяється стилістично маркованим характерологічним епітетом з виразною негативною конотацією – «проклята»: *«Нема куди піти / нема куди подітись / гнітितися, гнітитись, / а долі не втекти! / По жилах час тече, / а провітку не видно, / життя сувору нитку / проклята Парка тче»* [6, с. 228].

Іпостась лихої долі (як варіант – недолі) більшою мірою притаманна міфопоетичній картині світу Василя Стуса, ніж Арсенія Тарковського. В останнього вона репрезентована лише в кількох поезіях, у той час як у ліриці Василя Стуса лиха доля (недоля) є рівноправною та рівновеликою частиною бінарної опозиції «доля»/«недоля». Образ недолі присутній, наприклад, у четвертій поезії з циклу «Чистопольская тетрадь» А. Тарковського під назвою «Беженец», яка продовжує розкривати тематику воєнного лихоліття, вдаючись до змалювання картин з життя біженців, чиї долі перекреслила війна. Поезія побудована на звертанні ліричного героя до *«святой камской зимы»*, яку він у дусі російської народно-поетичної традиції називає матір'ю. Зима стає уособленням ворожого та байдужого навколишнього світу, адже все, що залишилось ліричному героєві – це горе та недоля: *«Скупишься, мать, дала бы хлеба, что ли,/ Полны ядреным снегом закрома,/ Бери да ешь. Тяжка моя сума:/ Полнуда горя и ломоть недоли»* [7, с.105]

Лиха доля у ліриці Василя Стуса зазвичай співвідноситься із стражданнями, лиховісними передчуттями та болем. Частотними є образи

дороги болю, біди та хреста. Образ хреста як символу долі та самопожертви постає у поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...»: *«Як добре те, що смерті не боюсь я/ І не питаю, чи тяжкий мій хрест./ Що перед вами, судді, не клонюся/ в передчутті невідомих верст»* [6, с.50]. А також у сповненій риторичних питань та сумнівів поезії «Коли я роки перебуду...»: *«Чи вам здадуться забайдужі/ моїх зотлілих доль хрести?»* [6, с.367]. Песимістичним пафосом пройнята поезія «Життя так важко пише мною...», образ неволі в ній набуває надзвичайної сили, стаючи невідвратною, позбавляючи можливості зустрічі з близькими для ліричного героя людьми: *«Десь мати жде простоволоса/ ачи дружина – все одно./ Недоля встигне нас пожерти іще до зустрічі...»* [6, с.308].

У поезії «Церква святої Ірини» доля співвідноситься з чорною бідю, присутній також мотив самопожертви: *«Мороком горло огорне – / ані тобі продихнуть./ Здрастуй, бідо моя чорна,/ здрастуй, страсна моя путь»* [6, с.21].

Проте недоля у поезіях Василя Стуса не завжди є нездоланною, ліричний герой має душевні сили для протистояння їй. У поезії «Радості збережені дороги знову...» переважає оптимістичне звучання та присутній фольклорний мотив магічного замовляння долі: *«У дитячих пучках принесла ти вітру – / Ти — не птаха невеличка./ Ти — заманливий порив! Лиш почую щебетання — мову любої нехитру./ І доволі. І недолю я уже заговорив»* [4, с.174].

Небезпечною та водночас невідвратною постає доля в поезії Арсенія Тарковського «Первые свидания», що належить до кращих зразків інтимної лірики митця. Момент найвищого емоційного напруження у фіналі передано завдяки яскравому фаталістичному акценту – семантично наснаженому порівнянню долі із озброєним божевільним: *«Пред нами расступались, как миражи,/ Построенные чудом города,/ Сама ложилась мята нам под ноги,/ И птицам с нами было по дороге,/ И рыбы подымались по реке,/ И небо развернулось пред глазами.../ Когда судьба по следу шла за нами,/ Как сумасшедший с бритвою в руке»* [7, с.218].

Образ долі-фатуму як нейтральної вищої сили, квінтесенцією якої є антична ідея зумовленості та невідворотності того, що судилося, передано у поезії Василя Стуса «Значи себе спадною хвилею...»: *«Усе назначене до тебе ще – / дорога рвіння прикорочена/ і не зайти за дальні далечі/ і за крайсебе не зайти»* [6, с.261].

Спостерігається у ліриці митців сталий взаємозв'язок долі із астральною символікою, що є традиційним для міфологічних вірувань багатьох народів світу. Адже вважалось, що у кожної людини є своя зірка, яка народжується та помирає (падає) разом з нею (в інших варіантах із зірки приходять та на неї повертається душа людини) [3, с.472]. У поезії Василя Стуса «Мені зоря сіяла нині вранці...» образ зорі є одним із центральних, він не лише пов'язується з мотивом віщування, а й вписує долю ліричного наратора в загальний ритм Всесвіту: *«Ота зоря – вістунка твого шляху,/ хреста і долі – ніби вічна мати, / вивищена до неба (од землі/ на відстань справедливості), прощає/ тобі хвилину розпачу, дає/ наснагу віри, що далекий всесвіт/ почув твій тьмянний клич...»* [6,с.55]. Зоря може сприйматися і як оберіг (поезія «Сховались голубі гаї»), втілення доброї долі людини, її здатності опиратися хаотичному, необмеженому в координатах простору («є сто шляхів – і всі мої») та часу, втіленому в образі струмуючої водної стихії: *«Хай віддає нас течія/ і доброму, і злomu./ Поневажай свої жалі,/ допоки серце зріє,/ допоки на твоїм чолі/ твоя зоря шаріє»* [6,с.381]. У міфопоетичній системі Василя Стуса також і сонце наділяється здатністю до віщування, здатністю «освітити» приховану долю: *«(...) а сонце всевідради/ всеглядно постає,/ Таке – аж очі мруж! – / горить з лабрадориту/ і врочить долю, скриту/ у криці харалуж»* [6, с.344].

У ліриці Арсенія Тарковського кореляція міфологеми долі та образу зорі зустрічається рідше, проте вона також наснажена позитивною семантикою (наприклад, у поезії «Бедный рыбак» із диптиху «Две японские сказки»). Сіті бідного рибалки забирає море, що символічно співвідноситься із втратою ним своєї звичної долі. Це підтверджують такі рядки: *«Мне теперь на свете/*

Пусто и светло». Проте водночас втрата ця є випробуванням для ліричного героя, випробуванням його смиренності, набуття якої віщуватиме йому нову долю, кращу, яка візуалізується в образі благословенної вранішньої зорі: *«Мимо всей вселенной,/ Я пойду, смиренный,/ Тихий и босой,/ За благословенной/ Утренней звездой»* [7,с.266]. Мотив смиренного прийняття долі віднаходимо також у філософській поезії-медитації Арсенія Тарковського *«За хлеб мой насущный, за каждую каплю воды...»*: ліричний герой сповнений вдячності до земного буття, його не лякає смерть, адже він сприймає її не як кінець, а як перехід в іншу іпостась: *«За то, что в родимую душную землю сойду,/ В траву перельюсь,/ За то, что мой путь — от земли до высокой звезды,/ Спасибо скажу»* [7,с.367]. Життя ліричного героя, його доля метафорично втілюються в образі дороги, дороги вертикальної, що поєднує собою опозиції «верху»/«низу», «земного»/«небесного» за рахунок семантично маркованих образів «землі» та «зорі». Мотив вертикального сходження дорогою власної долі реалізується й у поезії Василя Стуса *«Це, припізніла молодосте, ти...»*: *«І я дерусь – з щовба на щовб – увисьь,/ куди мої дороги простяглись,/ куди веде мене вельможний порив,/ не відаючи втоми, ні покори»*[6, с.357].

Частотність взаємонакладання міфологеми долі та міфологеми дороги у ліриці Василя Стуса вказує на важливість такого синтезу. На одному аксіологічному рівні у міфомисленні Василя Стуса знаходяться «дороги серця» і «дороги долі» (одноіменна поезія *«Дороги серця – як дороги долі...»*), що здатні «заступити всі земні путі», але відкрити ліричному героєві інший шлях: *«Благослови ж далеку/ дорогу – ту, котрої не збагнуть,/ але котрою біди йдуть щасливі,/ котрою бурі й грози прогримлять»* [5, с.122].

Водночас непереїдена дорога у митця може співвідноситися з долею, що не справдилася, реалізувати яку ліричному герою з якихось причин не вдалося: *«Дорога долі непереїдена,/ вилискуючи синім жалем,/ сховалася за ожередами,/ як за Господньою скрижаллю./ Життя від тебе відвернулося/ і задаремні нарікання»* [6, с.386]. Важливого значення у поезії набуває образ

перешкоди, доля є не просто нереалізованою, тепер вона «сховалася», тобто є недоступною для ліричного героя. Все, що йому залишається – «шукати утрачене» та «наздоганяти давноминуле». Адже разом із шансом на справдження своєї долі він втрачає все, надбане ним перетворюється на несправжнє, ілюзорне: *«Що мав – привідилось, причулося,/ на всенезустріч, всепрощання»* [6, с.386].

Міфосемантика долі виступає одним із ключових елементів для розуміння філософського світобачення А. Тарковського та В. Стуса, яке відзначається суголоссям онтологічних категорій мислення. Рецепція міфологеми долі розкривається різнопланово у ліричних текстах: вона може поставати доброю, злою чи байдужою, може корелювати з іншими міфологемами, наприклад, дороги чи хреста, розкриватися шляхом утворення бінарної опозиції «доля»/«недоля». Проте домінантним є мотив гідного подолання життєвого шляху, мотив реалізації власної долі – долі поета, існування якого підкорене особливій меті.

Порушена нами проблема є науково перспективною, вимагає багатоаспектного подальшого вивчення міфосвіту А. Тарковського та В. Стуса, що дасть можливість описати художні світи митців, спираючись на ціннісні для них міфологеми та категорії людського мислення.

Література:

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник. / С. Аверинцев. – К.: Дух і літера. – 2004. – 640 с.
2. Горан В.П. Древнегреческая мифологема судьбы / В.П. Горан. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – 335 с.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2 томах). / Гл. ред. С.А. Токарев. – М.: «Советская энциклопедия», 1988. – Т.2. – 719 с.
4. Стус В. Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 1 : Ранні вірші (сер.1950-х – початок 1960-х рр.), ДЕЛО №13/ БЕ1339, Круговерть, Вірші 1960-х років/

Василь Стус [редкол.: Д. Стус (голова) та ін.] – К.: Київська Русь, Факт, 2007 (Бібліотека журналу “Київська Русь”). — 560 с.

5. Стус В. Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 3 : Час творчості / Dichtenszeit / Василь Стус [редкол.: Д. Стус (голова) та ін.] – К.: Факт, 2008 (Бібліотека журналу “Київська Русь”). — 752 с.

6. Стус В. Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 5 : Палімпсести (Найповніший незавершений корпус) / Василь Стус [редкол.: Д. Стус (голова) та ін.] - К.: Факт, 2009 (Бібліотека журналу «Київська Русь»). — 768 с.

7. Тарковский А. Собрание сочинений. В 3 т. Т.1: Стихотворения. / Сост. Т. Озерской-Тарковской; Примеч. А. Лаврина. / А. Тарковский – М. : Худож. лит., – 1991. – 462 с.

8. Юнг К.-Г. Психологія та поезія // Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької ; 2-ге вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 91 – 108.

9. <http://www.stus.kiev.ua/index.htm>

У статті в компаративному аспекті досліджуються особливості та функціональні варіанти реценції міфологеми долі у ліриці А. Тарковського та В. Стуса, зокрема місце та роль авторської інтерпретації фольклорно-філософського образу долі у міфопоетичній картині світу митців. Розглядається також специфіка взаємодії міфологеми долі з іншими міфоструктурами, які є складають основу авторського міфомислення А. Тарковського та В. Стуса.

Ключові слова: міфологема, доля, міфопоетична картина світу, образ.

The paper studies the peculiarities and functional variants of the reception of the mythologem of Destiny in the lyrics of A. Tarkovskyi and V. Stus in a comparative aspect. It details the place and role of the authors' interpretation of the folklore and philosophical image of Destiny in the artists' mythopoetical picture of

the world. The paper also looks at the specifics of the interaction of the mythologem of Destiny with other micro-structures which are the basis of the authors' mythological thinking.

Key words: mythologem, Destiny, mythopoetical picture of the world, image.

В статье в компаративном аспекте исследуются особенности и функциональные варианты рецепции мифологеми судьбы в лирике А. Тарковского и В. Стуса, в частности место и роль авторской интерпретации фольклорно-философского образа судьбы в мифопоэтической картине мира поэтов. Рассматривается также специфика взаимодействия мифологеми судьбы с другими мифоструктурами, которые составляют основу мифологического мышления А. Тарковского и В. Стуса.

Ключевые слова: мифологема, судьба, мифопоэтическая картина мира, образ.

Коротєєва В. В. Міфологема долі у ліриці А.Тарковського та В.Стуса/
В.В. Коротєєва // Науковий вісник Миколаївського національного
університету імені В.О.Сухомлинського. Філологічні науки
(літературознавство) : збірник наукових праць / За ред. Оксани Філатової. -
№1 (17), травень 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2016.
– С.129-135.